

КОМПОЗИЦІЯ ЯК ГОЛОВНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Щербина В. Г.,

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. У статті розглянуто особливості формування і розвитку композиційних здібностей (спеціальних композиційних умінь та навичок) як визначальних критеріїв результативності в підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Автор відводить особливе місце "Композиції" як навчальному предмету, який безпосередньо впливає на розвиток творчих здібностей студента.

Ключові слова: композиція, композиційні вправи, композиційні уміння та навички.

Аннотація. Щербина В. Г. "Композиция как главный фактор формирования и развития творческой личности". В статье рассмотрены особенности формирования и развития композиционных способностей (специальных композиционных умений и навыков) как определяющих критериев результативности в подготовке будущего учителя изобразительного искусства. Автор придаёт большое значение "Композиции" как учебному предмету, который непосредственно влияет на развитие творческих способностей студента.

Ключевые слова: композиция, композиционные упражнения, композиционные умения и навыки.

Annotation. Shcherbina V. "Composition as main factor of forming and development of creative personality". The features of forming and development of composition capabilities (special composition abilities and skills) as determining criteria of effectiveness in preparation of future teacher of fine art are considered in the article. An author attaches important significance to "Composition" as educational object which directly influences on development of creative capabilities of student.

Keywords: composition, composition exercises, composition abilities and skills.

Постановка проблеми. Принцип гуманізації та гуманітаризації вітчизняної освіти тісно пов'язаний із запровадженням у навчально-виховному процесі інтегрованих курсів культурно-художньому напрямку. У даному контексті принциповою проблемою являється визначення статусу образотворчого мистецтва, розуміння впливу мистецтва на духовність та на моральність особистості, що взаємодіє з ним. У цьому зв'язку виникає проблема визначення ролі, місця і змісту спеціальних предметів у якісній підготовці вчителя образотворчого мистецтва в умовах реформування вищої школи, зокрема композиції.

Процес навчання композиції є найбільш складним і найменш розробленим як в теоретичному, так і в методичному аспектах. Проблема формування композиційних умінь і навичок студентів у

навчальному процесі і необхідність розв'язання її безпосередньо пов'язана з удосконаленням навчально-виховного процесу в цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Композиція, як вид специфічної діяльності, давно привертала увагу багатьох учених і художників-педагогів (М. В. Алпатов, Б. Р. Віппер, М. М. Волков, А. Д. Гончаров, С. М. Даніель, Л. Ф. Жегін, В. В. Кандінський, Є. О. Кібрик, В. М. Мошков, М. М. Тарабукін, В. О. Фаворський, П. П. Чистяков, К. Ф. Юон та інші). Розглядаючи теорію композиції як спеціальну науку, вони дослідили низку об'єктивних специфічних закономірностей у композиції. Досліджуючи "Композицію" як навчальний предмет, художники-педагоги розробили основоположні методи навчання композиції (Г. В. Беда, О. М. Гаврилов, В. М. Козлов, Ф. Б. Ковальов, І. В. Іконніков, Я. Б. Іоскевич, А. П. Яшухін та ін.). Їх спеціальні дослідження були спрямовані на розробку методики навчання композиції, розвиток творчих здібностей студентів у композиційній діяльності.

Важливе значення для нашого наукового пошуку мали дослідження таких вчених, як: В. М. Єсіпов (розвиток творчих здібностей на заняттях з композиції); М. О. Коротков (розвиток пізнавальних здібностей студентів художньо-графічного факультету в процесі вивчення композиції); В. В. Іванченко (проблеми теорії композиції в живопису); М. О. Климович (розвиток образного мислення на заняттях з композиції); В. Б. Григор'єва (формування навичок композиційної діяльності); М. О. Пічкур (формування професійної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва на матеріалі композиції) та ін.

Проблему художньої творчості досліджували М. М. Волков, Л. С. Виготський, І. А. Зязюн, Б. С. Мейлах, В. О. Моляко, Я. А. Пономарьов, В. А. Раппопорт, П. М. Якобсон та ін.

Більшість дослідників визнає, що процеси художньої творчості і композиційної діяльності в цілому залежать від системи управління розвитком композиційних умінь. Проблемам управління пізнавальною діяльністю студентів приділяли увагу В. І. Бондар, Ю. А. Конаржевський, В. С. Пікельна та ін.

Мета. Проте, на нашу думку, недостатньо розроблені положення, пов'язані з формуванням композиційних умінь студентів. Не розроблені науково обґрунтовані методичні рекомендації щодо організації цього процесу. Відсутність підручників та посібників для вивчення курсу “Композиція” також ускладнюють розв'язання цієї важливої проблеми. Викладене вище підтверджує актуальність обраної нами теми дослідження.

Існує аксіоматичне положення: композиційна професійна діяльність майбутнього спеціаліста, рівень його кваліфікації визначається тим, наскільки він оволодів спеціальними композиційними уміньми.

Композиційні уміння є одним із визначальних критеріїв результативності підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва та розвитку його творчих педагогічних здібностей.

Результати дослідження. Формування творчих здібностей майбутніх вчителів образотворчого мистецтва здійснюється на заняттях з усіх спеціальних дисциплін, але особливе місце в цьому питанні відводиться композиції як синоніму творчості. Провідна роль композиції в системі широкої спеціальної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва пояснюється тим, що композиція є основою і універсальним інструментом творчої діяльності в будь-якому виді та жанрі образотворчого мистецтва. Тому композиційні знання та уміння необхідні при вивченні всіх профілюючих дисциплін.

Різні підходи спеціалістів до визначення поняття “композиція” обумовили існування численних дефініцій цього поняття, що привело до невизначеності, ролі та місця композиції в художній педагогіці та її термінологічної нестійкості.

Так, деякі дослідники з проблем образотворчого мистецтва визначали, що “композиція” – це: мистецтво розміщувати декоративним чином різні відбиття своїх почуттів [5,238]; створення цілісного візуального образу [11,3]; “конструкція”, дякуючи якій частини розподіляються на площини [13,18]; закономірно впорядкований організм, всі частини якого знаходяться у взаємозв'язку та взаємозалежності [4,113]; замкнута структура з фіксованими елементами, об'єднана єдністю змісту [1,27]. Чисельність схожих прикладів легко збільшити.

Із сказаного випливає, що “композиція” (від лат. сполучення, зв’язування) – це побудова, взаємозв’язок частин, які забезпечують цілісність зображення і відповідно образно-змістовну цілісність, наприклад, при виявленні змісту, ідеї твору.

В зображувальному творі всі частини зв’язані поміж собою і взаємообумовлені таким чином, що виділити із цілого будь-який окремий елемент неможливо без порушення загального враження, без зруйнування органічності (цілісності) твору.

В загальному змісті, композиція – це творча діяльність, яка складається з певних процедур (дій): від творчого мислення до матеріальної реалізації художнього образу. Процес творчого мислення проходить від зародження ідеї до зображувальної форми, єдності, явності, пізнання, оцінки та зображення світу і людини.

Аналізуючи відмінні підходи, точки зору на визначення поняття “композиція”, слід вважати, що існуючі визначення в більшій або меншій мірі відбивають зміст цієї багатогранної проблеми.

З нашої точки зору, *“композиція” – це зображувальний лад художнього твору і організуюча основа, яка з’єднує і приводить всі елементи твору до змістовної єдності ідеї (в образній формі) що відображає світогляд (світорозуміння) художника.*

Майбутнього фахівця образотворчого мистецтва необхідно готувати до цілісного сприйняття композиції художнього твору, але він повинен знати, що свідомий та інтуїтивний вибір певної композиційної структури твору передбачає систему практичних дій по втіленню думок і почуттів художника. Цей вибір допускає народження власних інтерпретацій існуючих закономірностей композиції. Саме тому закони композиції постійно збагачуються в аспекті “зміст-форма” і естетично впливають на людину, яка розглядає та сприймає художній твір. Таким чином, композиція означає цілеспрямовану діяльність, яка відтворює частину оформлення художнього твору. Цей процес не закінчується, не завмирає в творі, а певною мірою, обумовлює його сприймання.

У навчальному композиційному процесі існує необхідність розкриття значення засобів виявлення ідеї, змісту композиції, її відповідності сучасним формам бачення та образотворчим цілям. При цьому композиція спирається на конкретні засоби візуального

оформлення: матеріал, техніку обробки цього матеріалу (фактуру), геометричні принципи впорядкування (симетрія і асиметрія, вертикальна, горизонтальна, діагональна, кругова та інші типи композицій), ритм, колір, світлотінь та ін. Суттєвим в образотворчому мистецтві є система відношень у цій “граматиці”, яка порушує рівновагу і напруження, розвиваючи візуальну композицію (статична, динамічна). В цій композиції здійснюється розвиток визначеного типу цілісності шляхом конкретних операцій: урівноваження, контрастування зв'язків (“верх-низ”, “вліво-вправо”, “легке-важке”, тобто “вага” композиції в зображувальній площині).

Композиція – процес творчий, побудований на діяльності, раціональних та емоційних засадах, інтуїції художника, усвідомленні цілого та прагнення до нього. В цьому змісті вона не може бути виділена як відносно автономний рівень організації зображення. Композиція організує зображення на всіх його рівнях, етапах праці художника – від визначення формату до завершального мазка. Досліджуючи проблему композиції, С. К. Даніель зазначає, що “композиційні засади, подібно стовбуру дерева, органічно зв'язують коріння і крону, всі гілки, відгалуження, пагони зображувальної форми” [3,4].

Настійною потребою сучасної художньої педагогічної науки залишається розробка нових форм та методів навчання композиції студентів на ХГФ педагогічних університетів.

Формування і розвиток композиційних здібностей (спеціальних композиційних умінь та навичок) можливо на основі комплексу різноманітних, оптимально поєднаних форм та методів цілеспрямованого навчання і виховання з урахуванням індивідуальних особливостей студентів.

Для запобігання недоліків в навчанні композиції, враховуючи складність та важливість цього питання радикальним засобом, бачимо перегляд навчальної програми з композиції, яка будується по принципу сюжетно – тематичного ряду. Традиційний пріоритет зображувально-змістових завдань повинен віддати першість завданням по виявленню виразних особливостей формальних засобів та прийомів композиції. Це можливо тільки при підсиленні, виділенні формальної сторони композиції незалежно від теми, жанру, стилістичного напрямку.

Пошуки оптимальних методів управління розвитком творчих композиційних здібностей, композиційних умінь та навичок визначили необхідність спеціальних композиційних вправ, які сприяють успішному розвитку та удосконаленню композиційних здібностей.

В композиційній діяльності студенти володіють елементарним умінням працювати з двомірною зображувальною площиною. Уміння виникло в період навчання студентів на заняттях малюнку, живопису, композиції. Теоретичну основу під це уміння закладають науки: психологія, теорія композиції, педагогіка, часткові методики і таке інше. Так, наприклад, у вивченні курсу з “Теорії композиції”, поняття “зображувальна площина”, “фігура” і “фон”, поняття “форма”, “світло” та “тінь” і таке інше – обґрунтовують вимоги до аркуша або полотна. Знання закономірностей зображувального поля, уміння композиційно організувати картинну площину і зображення в ній призводиться до навички на початкових курсах навчання студентів і потім стає елементом професійної майстерності зрілого художника. Тобто, на основі широкого кола знань і сформованих елементарних умінь та вироблених навичок формується уміння – майстерність.

Вивчення теоретичного аспекту проблеми, а також практичний досвід викладання курсу “Композиція” дозволили встановити що сутність і специфіка формування композиційних умінь полягає у включенні студентів у практичну композиційну діяльність (виконання практичних вправ, системоформуючим чинником яких є конкретні спеціальні вміння)

Аксиоматичне положення, що розкриває залежність успішного формування композиційних умінь від цілеспрямованого залучення студентів до художньої діяльності, викликає об’єктивну необхідність розглянути композиційні знання, уміння та навички на трьох рівнях реалізації:

- розвиток художнього сприйняття оточуючої дійсності і мистецького твору;
- формування композиційних умінь (виявлення різних засобів, прийомів навчання композиції) у вправах диференційовано з роботою-аналогією;

- формування композиційних умінь у нестандартних композиційних ситуаціях згідно з існуючою системою “сприйняття-аналіз-інтерпретація” інтегровано.

Композиційна і професійна діяльність майбутнього спеціаліста буде достатньо кваліфікованою, якщо він сповна (достатньо) оволодіє різними уміннями, як закріпленими способами виконання певної дії. В основі формування композиційних умінь містяться розвернуті усвідомлені дії. Це складні комплексні дії, які формуються в процесі виконання творчих завдань з композиції. В завданнях вирішується численність композиційних задач, які виникають в різних композиційних ситуаціях. Цей навчально-творчий процес характеризується постійним обмірковуванням відповідного варіанту, використання того чи іншого композиційного засобу, прийому та їх інтерпретацій.

Численні дослідники (психологи, педагоги) класифікують “уміння” на пізнавальні, інтелектуальні, аналітичні, творчі. До аналітичних умінь в процесі навчання відносять: уміння спостерігати, відбирати, класифікувати, логічно мислити, порівнювати, зіставляти і протиставити, аналізувати, узагальнювати, конкретизувати.

Із всіх розглянутих типів умінь найбільш важливими для нашої практики є інтелектуальні уміння. Вони визначаються як найбільш узагальнені, що використовуються в композиційній діяльності. Виходячи із властивостей (аналітичних) композиційних умінь широкого “перенесення” (функціонують вони при вивченні всього циклу спецдисциплін: малюнок, живопис, композиція, декоративне мистецтво, скульптура), можемо визначити їх як уміння, що мають інтегративний характер.

На наш погляд, композиційні вміння – це інтелектуальні художні дії, які відбивають здібності художника використовувати інтегративні композиційні знання при створенні твору мистецтва.

Формування композиційних умінь відбувається у вправах. Вправа – цілеспрямоване, багаторазове виконання дій, які здійснюються з метою вдосконалення умінь та навичок.

Ефективному засвоєнню теоретичних знань з композиції в педагогічній практиці сприяє застосування системи практичних вправ, які мають локальну спрямованість. Цим самим створюється можливість

управління розвитком індивідуальних творчих здібностей студента, підвищенню його сприйнятливості з обумовленим значенням та розумінням цих вправ.

Особливістю розробленої системи практичних вправ з композиції “Композиційні вправи як засіб управління розвитком творчих здібностей студентів художньо-графічного факультету” [12] є безпосередній зв’язок окремих ознак та елементів композиції, які сприяють реалізації теоретичних знань у формуванні композиційних умінь у відповідності до того чи іншого композиційного засобу і прийому.

Запропонований курс розширює та поглиблює розуміння студентами найважливіших питань з теорії композиції. Змістовно завдання по виконанню цих вправ передбачали певну специфіку (посидання аналітичного мислення з формуванням у студентів умінь використовувати композиційні засоби і прийоми і дотримуватися певних закономірностей при виконанні самостійних творчих робіт).

Розвиток і вдосконалення композиційних умінь та навичок – складний багаторівневий процес, який включає цілу низку взаємопов’язаних стадій:

Розроблені вправи з композиції становлять своєрідний комплекс вправ (кожна містить по три розроблених завдання), які класифікуються на такі типи як:

- аналітичні (композиційний аналіз);
- пошуково-орієнтувальні (пошуки “аналогу”, анотація);
- конструктивні (творча інтерпретація).

Головною метою аналітичних вправ у композиційному аналізі є навчально-творче завдання (засвоєння теоретичних знань з композиції, формування і розвиток аналітичних умінь). Аналіз закономірностей виразних засобів композиції, їх розгляд диференційовано в загальній композиційній структурі, використаного майстром формального прийому (як класичного так і сучасного мистецтва), складає сутність цих вправ.

Аналітичні вправи дозволяють виділити в аналізованій роботі компоненти “цілого” і розглянути взаємозв’язок між ними. Це приводить до розуміння “фізики” художнього організму, сприяє

розвитку художнього сприйняття, синтезу теоретичних знань з композиції і композиційної практики.

У вправах-завданнях передбачається виконання схематичних узагальнених замальовок, які дозволяють глибше збагнути композиційну структуру мистецького твору.

Аналітичні вправи сприяють розвитку у студентів здібностей до композиційної оцінки відмінних композиційних ситуацій в роботах художників і до аналізу закономірностей, композиційних засобів і прийомів, використаних ними для підсилення виразності ідеї твору, для повного розкриття художнього образу.

Пошуково-орієнтувальні вправи націлені на виявлення студентами сутності ідеї твору, композиційної єдності форми і змісту роботи-аналогу в аналізі з іншими в процесі розв'язання завдання за умовами вправи.

В завданні передбачається аналіз кожної складової композиції, як формального характеру (ритм, контраст, аналогія, симетрія тощо), так і змістовного (тема, мотив, характер, стан тощо) за умовою вправи.

Спрямованість пошуково-орієнтувальних вправ обумовлюється певною послідовністю в розв'язанні композиційних завдань частково або в повному обсязі, в залежності від складності та напрямку твору. До них (завдань) необхідно віднести:

- визначення теми;
- виявлення сюжету;
- знаходження “конструктивної ідеї” (композиційної схеми);
- виявлення формальних композиційних засобів, їх головних образно-виразних особливостей;
- визначення внутрішніх та зовнішніх зв'язків.

Завершує вправу анотація. Анотацію необхідно подати як коротку характеристику зображувального твору в змісті вище викладених задач.

Обидва типи вправ (аналітичні і пошуково-орієнтувальні) у своїй основі базуються на навчальному композиційному аналізі.

Композиційний аналіз є надзвичайно важливим чинником формування композиційних умінь (спеціальних художніх умінь), що досить важливо і методично виправдано з точки зору композиційного мислення. Розвиток композиційного мислення – це дуже складний

процес, в ході якого формуються вміння зрозуміло “висловлюватися” на мові живопису чи графіки, тобто будувати цілі зображувальні “фрази” та “тексти”.

Конструктивні вправи передбачають вирішення композиційних завдань самостійно, керуючись тільки умовами вправи. Всі без винятку конструктивні вправи містять поради педагога, що полегшує роботу студента.

В конструктивних вправах закладаються засади розвитку умінь візуального оформлення твору в системі зображення (зображувальна форма, матеріал, фактура, колір тощо). Завдання призводять до розуміння “візуальної граматики”, дозволяють формувати і розвивати вміння самостійного вибору тих чи інших композиційних засобів, які дозволяють оптимально відбивати виразну структуру ідеї мотиву (сюжету).

Виконання конструктивних вправ повинно привести до синтезу виразності формальних засобів композиції (контрасти, аналогія, симетрія, ритми, композиційний центр, світло, колір тощо) і її змістовної сторони (ідея, задум, дії тощо) домагаючись цілісності у всіх її зв'язках (єдність конструктивних і змістовних зв'язків).

Ускладнення змісту (умов) завдань з композиції передбачає поступове формування умінь по створенню цілісного композиційно-повноцінного твору, що поступово підводить студентів до виконання дипломної роботи з образотворчого мистецтва. Вона стає показником його професійності і зрілості, як творчої особистості.

І все ж таки, не зважаючи на позитивні зрушення щодо формування і розвитку творчих здібностей студентів (система композиційних вправ з композиції і викладання цієї дисципліни на першому та другому курсах комплексно), досвід роботи підтверджує, що існує ціла ланка нових протиріч. Це викликає ускладнення у змісті підготовки як майбутніх фахівців на початкових курсах (дисципліна композиція).

Висновки. У цьому контексті, на наш погляд, вузівський навчальний процес недостатньо спрацьовує на систему формування та

розвитку творчих здібностей студентів засобами традиційних фахових дисциплін. І сьогодні гостро відчувається потреба у новому підході художньої педагогіки до виховання та розвитку творчої особистості.

Необхідно переглянути і розробити, на наш погляд, нові форми і методи навчання не тільки композиції, але й інших спеціальних художніх дисциплін, всього блоку. При цьому слід враховувати і сучасні вимоги до підготовки майбутнього фахівця (безкоштовне і коштовне навчання), і сучасну концепцію реформи вищої школи (перехід на кредитну модульну систему).

Література

1. Волков Н. Н. Композиция в живописи; – М.: Искусство, 1977. – 263 с.
2. Державна програма “Освіта”: Україна XXI століття. – К.: Райдуга, 1994. – 61с.
3. Даниэль С. М. Картина классической эпохи: проблема композиции в западноевропейской живописи XVII века. – Л.: Искусство, 1986. – 199 с.
4. Кибрик Е. А. Вопросы преподавания композиции // Вопросы художественного образования. – Вып. 3. – Л.: АХСССР, 1972. – 56 с.
5. Мастера искусства об искусстве: в 7 т. / Под ред. И. Л. Маца, Н. В. Яворской. – М.: Искусство, 1967. – Т. 4. – 623 с.
6. Педагогічна майстерність / За ред. У. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. – 349 с.
7. Пикельная В. С. Педагогика и процессы гуманизации в образовании. – Кривой Рог: КГПИ, 1996. – 96 с.
8. Писанко М. М. Рух, простір і час в образотворчому мистецтві. – К.: Вища школа, 1995. – 278 с.
9. Пономарёв Я. А. Психология творчества и педагогика. – М.: Педагогика, 1976. – 279 с.
10. Сисоева С. О. Педагогічна творчість. – К.: “Талант” – Тов. “Торнадо”, 1996. – 151 с.
11. Фаворский В. А. Об искусстве, о книге, о гравюре. – М.: Книга, 1986. – 359 с.
12. Щербина В. Г. Композиційні вправи як засіб управління розвитком творчих здібностей студентів художньо-графічного факультету. – Кривий Ріг: Октап-прінт, 1998. – 90 с.
13. Юон К. Ф. Об искусстве. – М.: Сов. Художник. – Т. 1. – 386 с.
14. Якиманская И. С. Формирование интеллектуальных умений и навыков. – М.: Высшая школа, 1979. – 132 с.

ВИКОНАННЯ ДИПЛОМНОГО ЗАВДАННЯ З ЖИВОПISУ НА ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ

Юрченко О. С.,

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. У статті розглянуто питання, які повинні допомогти студентам 3 – 4 курсів визначитися у виборі теми з живопису та порядку виконання дипломного завдання, наводиться структура будови дипломної записки.

Ключові слова: дипломне завдання, ідейний задум, сюжет, композиція, ескіз.

Аннотация. Юрченко А. С. “Выполнение дипломного задания по живописи на художественно-графическом факультете”. В статье рассмотрены вопросы, которые должны помочь студентам 3-4 курсов определиться в выборе темы диплома по живописи, рассматривается последовательность выполнения дипломного задания и структура дипломной записки.

Ключевые слова: дипломное задание, идейный замысел, сюжет, композиция, эскиз.

Annotation. Yurchenko A. Diploma job processing on painting on an artistically-graphic faculty. Questions, which must help the students of 3 – 4 courses to be determined in the choice of theme of diploma on painting, are examined in the article, the sequence of diploma job processing and structure of diploma message is examined.

Key words: diploma assignment, idea, composition, study.

Постановка проблеми. У процесі становлення художника-педагога можна виділити два принципових моменти: формування свідомої, творчої особистості, що оригінально мислить та оволодіння освітньою та професійною підготовкою – здобуття комплексу знань, умінь, навичок, майстерності, необхідних для роботи у навчальних закладах. Зріла творча особистість поєднує у собі ці два аспекти таким чином, що один одного зумовлює й збагачує. Студенти, котрі стали перед проблемою вибору теми дипломного завдання, про ці моменти повинні думати особливо розважливо й принципово.

Робота виконана у контексті програм НДР Криворізького державного педагогічного університету.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Підготовці студентів художньо-графічних факультетів присвячено чимало наукових та методичних публікацій та видань. Проте, у підручниках для художньо-графічних факультетів Г. Беди [1], Н. Ростовцева [2], Е. Шорохова [3] – це питання, як зазначене окремо, не розглядається. У статті В. Г. Пузиркова “Робота над дипломною картиною” [4], це питання

розглядається в контексті вимог УАМ і не враховується специфіка художньо-графічних факультетів.

Формування цілей статті. Робота над живописною картиною, це перш за все вміння розкрити художній образ. Шлях знаходження образного вирішення важкий і тривалий, потребує чи малих моральних та фізичних зусиль, самовіддачі, вміння осмислювати життєві явища, вирізняти головне з другорядного, узагальнювати типове.

Практика засвідчує, що далеко не всі студенти, приступаючи до виконання дипломного завдання, набувають необхідного досвіду роботи над картиною, їм бракує професійної майстерності, вміння організувати хід роботи, узагальнювати напрацьоване.

Мета цієї статті не виробити низку правил, дотримуючись яких, студент-дипломник досягне певних успіхів, а допомогти скласти уявлення про системний підхід до роботи над дипломною композицією.

Результати дослідження. Буквально з перших днів навчання на художньо-графічному факультеті, коли студент лише починає опановувати рисунок, живопис і композицію, коли його просторове мислення лише починає формуватися, необхідно відразу вчити його керуватися при втіленні задуму власним світоглядом, нехай ще не зрілим та боязким, але власним уявленням про навколишню дійсність. І якщо спочатку він помиляється, а його ідеї виявляються примітивними, чи занадто максималістськими, то не велика біда. Цілком природно, що студентові не вистачає зрілості й майстерності, щодо втілення своїх ідей. Значно важливішим є те, що хоче й може сказати він як художник, як особистість, чи є у нього своя думка, свій погляд, чи вміє він спостерігати оточення і підмічати щось “художнє”.

Процес навчання – це процес виховання індивідуальності, процес формування й розвитку вміння сприймати навколишні речі й події крізь власний світогляд. І тому, закономірним підсумком навчання на художньо-графічному факультеті є виконання дипломної картини, як останньої навчальної й першої творчої роботи. Дипломна робота – це завершений ескіз до художнього твору, який засвідчує освітню й фахову підготовку, професійне володіння образотворчими засобами композиції, здатність молодого художника-педагога самостійно вирішувати творчі задачі і знаходити нестандартні підходи в процесі навчання й виховання підростаючого покоління.

Програми навчання на художньо-графічному факультеті пропонують досить широкий вибір тем, жанрів і технік для виконання дипломного завдання. Це можуть бути сюжетна картина, портрет, пейзаж, натюрморт тощо. У техніках виконання, теж немає обмежень: це може бути олія, темпера, гуаш, акварель чи змішана техніка.

Протягом п'яти років студенти вивчали ряд дисциплін, від ужиткового мистецтва до станкового живопису. Кожна з цих дисциплін автентична і має право бути обраною для виконання дипломної роботи. Але не можна осягнути неосяжне. Не можна однаково успішно розвиватися у всіх напрямках образотворчого мистецтва. До того ж, на виконання диплома надається безпосередньо лише 6 – 8 тижнів, а для опрацювання теми й створення повноцінної картини це дуже малий термін. То як же бути?

У переліку фахового блоку дисциплін навчального плану чільне місце займає композиція, – предмет, який єднає всі образотворчі дисципліни. Головний принцип створення композиції – виділення головного і підпорядкування другорядного головному – властивий усім без винятку видам і жанрам образотворчого мистецтва. Тому вивчення законів композиції й умінь їх застосовувати на практиці є головною метою навчання образотворчій грамоті. А практичне засвоєння різноманітних технік і прийомів виконання живописної роботи, – це ремесло, яке дозволить втілювати в життя авторські задуми. Для успішної творчої праці над дипломною роботою необхідно не лише оволодіти майстерністю, а й розвинути у собі високу художню культуру. Навчитися співпереживати й відображати своє суб'єктивне відношення до людини, події чи предмета, який відтворюється.

На четвертому курсі вводиться “Дисципліна спеціалізації”, яка дозволяє студентам за власним бажанням вибрати, і більш поглиблено вивчати чи, то живопис, чи, то графіку або ж ужиткове мистецтво. Програми навчання по цих дисциплінах складені так, що вже тут можна виконати перші ескізи до дипломного завдання.

Дипломне завдання випускника складається з двох частин – практичної й теоретичної. Практична частина включає в себе: оригінал, виконаний у живописній техніці, картон, фрескізи й увесь підготовчий матеріал (ескізи, етюди, зарисовки, начерки і т. п.). Теоретична частина

– це методична записка, об'єм якої складає від 50 до 55 друкованих сторінок А 4-го формату 14-м кеглем у півтора інтервали.

Найголовнішим і найскладнішим різновидом практичної частини живописного диплома є тематична картина. Студент-дипломник повинен вільно орієнтуватися у жанрах живопису й техніках виконання. Знати, що дипломна живописна картина, порівняно з композиційними завданнями попередніх курсів, повинна бути не тільки формально досконалою, але – що найголовніше – розкривати художній образ – основу будь-якої художньої діяльності.

Створення картини – це велика тривала праця, успішне завершення якої цілком залежить від належної дисципліни й планомірності. Дипломник повинен чітко усвідомити, що робота над картиною починається з вивчення теми та попередніх пошуків.

Як доводить практика, важко дати якісь конкретні поради, дотримуючись яких можна досягти позитивних результатів, але систематизувати підхід до роботи над композиційним задумом, спробуємо.

Передусім робота над картиною починається з **ідейного задуму**, визначення теми. Багато, що тут залежить від особистого сприйняття художником оточення і його світогляду. В одних випадках задум картини виникає під впливом якогось враження, в інших – під дією образів від прочитаного. Нарешті, художник може відштовхнутися від ідеї, яка виникла на ґрунті особистих спостережень і узагальнень дійсності. Тому необхідно шукати тему, спираючись на свій життєвий досвід, на спогади з дитинства, що залишаються на все життя. Обирати теми, що ґрунтуються на власних радощах і болях, на власному сприйнятті світу, власному ставленні до природи, оточення.

Проте, які б не були причини, що наштовхнули на конкретний творчий задум, потрібне глибоке опрацювання та осмислення теми. Тому наступний етап – **пошук та розробка сюжету**, у якому тема повинна знайти своє вираження. Під час розробки сюжету у художника виникає проблема – він не може, як письменник чи режисер, розгорнути дію в картині протягом тривалого часу, чи використати допоміжні засоби впливу на глядача, як то слово й музика. Художник виражає свій задум у композиції, яка зображає визначений момент, при чому цей

момент повинен розкривати глядачам те, що було до цієї події і після, щоб йому була зрозуміла суть зображеного.

При розробці сюжету необхідно визначитись – що є головним, домінуючим, а що другорядним; у яких взаємовідношеннях показати дійових осіб чи предмети; які характерні риси предмета, що зображується і його відмінність від інших; у якій зовнішній обстановці повинний розгорнутися сюжет, щоб тема була розкритою у повній мірі. Щоб уникнути узагальнено-схематичних рішень, необхідно увесь час пам'ятати про реальну основу задуманої картини. Лише реальна основа повинна допомогти художникові зорієнтуватися у всіх подробицях розроблюваного ним сюжету. Усе, що не відноситься до суті, все, що не допомагає, а тим більше заважає ясному й виразному виявленню домінанти, – повинно бути безжально відкинутим. Художникові необхідно зжитися із сюжетом.

Наступним етапом роботи над створенням картини є **визначення композиційного центру** й узгодження його з іншими, другорядними елементами зображення. Необхідно знайти найкраще місце у картині для головної дії чи предмета, і підпорядковувати все інше, другорядне. Тобто, головне повинно виділятися з допомогою продуманого перспективного скорочення простору, який би певними лініями, напрямками, рухами підводив око глядача до головного. Паралельно, потрібно звертати увагу на масштабність співвідношень частин композиції. Якщо вдало знайдений композиційний центр буде малим по відношенню до другорядних частин композиції, то увага глядача буде звернута, у першу чергу, на деталі й суть картини не прочитається. Необхідно знайти таке співвідношення між центром і його частинами, щоб деталі працювали на виявленню ідеї композиції. Щоб масштабність всіх частин картини легко прочитувалась, важливо зробити чіткий, ретельний рисунок.

Одночасно потрібно шукати **загальну тональну й колористичну** будову ескізу. Колір, як і усі засоби художньої форми повинен розроблятися у відповідності до змісту картини, допомагати розкриттю її ідеї. Враховується характер освітлення. Воно допомагає виділити головну частину зображення і зрозуміліше показати зв'язки усіх частин із середовищем, у якому розташовані предмети зображення. При

виконанні пошуків, звертається увага на **ритмічну будову композиції**, перевіряється, як один елемент взаємодіє з іншим і з цілим, як чергуються ті чи інші рухи, лінії, кольорові та світлові плями. Ритм задається змістом, і підпорядкований ідеї автора і повністю відповідає вимогам життєвої правдивості усієї композиції.

Подальша задача полягає у тому, щоб систематизувати весь зібраний матеріал і зробити остаточний **ескіз картини**. Він розробляється на основі попередньо напрацьованого матеріалу.

По завершенні ескізної роботи виконується **картон**. Картон виконується графічно, у розмір майбутньої картини. У ньому остаточно вирішується композиційний лад і перевіряються всі зв'язки між частинами зображення у розмірі оригіналу. Слід зауважити, що картон не рекомендується ретельно проробляти тоном, оскільки при переході до роботи над оригіналом можна вдатися до механічного копіювання самого себе.

Паралельно із зазначеною роботою виконуються начерки та етюди з натури. Потрібно намагатися їх робити як найякісніше, оскільки вдалий етюд, чи хороший рисунок послужить безцінним допоміжним матеріалом у подальшій роботі над картиною й значно полегшить її.

Пройшовши увесь цей шлях можна приступати до роботи над живописним полотном.

Робота над оригіналом вимагає методичної послідовності й цілеспрямованості. Спочатку з картону переноситься контур рисунка, далі злегка проробляються головне, а після цього продовжується робота по всій площині. Цей етап роботи досить тривалий за часом і тому вимагає по завершенні аналізу відповідності кінцевого результату дипломного твору до авторської ідеї, концепції. Безперечно, що існують і інші способи роботи над картиною.

І на кінець останній етап – це **оформлення картини**. Картини, написані олією, традиційно оформлюють у багет, а для робіт, які виконані аквареллю, гуашшю або темперою застосовують скло, картон, папір чи інші матеріали, які сприяють виразній подачі твору.

Пропоновані рекомендації узагальнені, оскільки мета їх у тому, щоб допомогти у майбутньому студенту-дипломнику зорієнтуватися й виробити чітку систему під час роботи над дипломною картиною з

перших її етапів. Це допоможе провести цілеспрямовану підготовчу роботу і прискорити процес організації живописної площини, залишити більше часу на власне живопис, на розв'язання колористичних задач.

Чітка, планомірна організація роботи над дипломним завданням, зважаючи на термін часу, який виділяється на дипломну практику на художньо-графічному факультеті, має дуже вагоме значення.

Пояснювальна записка в цілому відображає складові процесу роботи дипломним твором і повинна висвітлити такі питання:

1. **Вступ.**
2. **Розділ 1. Історія питання.**
3. **Розділ 2. Етапи роботи над картиною.**
4. **Розділ 3. Педагогічна частина.**
5. **Висновки.**
6. **Список використаної літератури.**
7. **Додатки.**

У **вступі** визначаються цілі й задачі диплому, об'єкт і предмет дослідження, обґрунтовується актуальність теми.

У **розділі 1** викладаються дослідження по обраній темі: історія виникнення жанру; які художники і в який час розробляли вже цю тему; історичне підґрунтя сюжету (якщо – це сюжетна картина); ваше власне відношення до теми.

У **розділі 2** висвітлюються авторська концепція вирішення теми. Слід роз'яснити, на якому підґрунті виникла ідея і якими засобами вона виражена. Послідовно описати етапи роботи над картиною – від виникнення ідеї й виконання перших зарисовок до роботи над оригіналом. Розповісти про технологічні засоби виконання оригіналу та оформлення картини.

У **розділі 3** на основі результатів педагогічної практики висвітлюються педагогічні спостереження, наводяться плани-конспекти уроків з обраних тем.

У **висновках** робляться висновки про результати виконання дипломного завдання, вказується на можливість застосування дипломного твору у педагогічній практиці.

У **бібліографії** надається перелік літературних джерел, які були використані при написанні дипломної записки.

У додатках наводяться ілюстративні матеріали: фотографії, ксерокопії малюнків, начерків, етюдів, ескізів композиційних рішень та фото оригіналу дипломного твору, а також репродукції з картин художників, про які ви згадували у тексті.

Виконання дипломного завдання здійснюється під керівництвом досвідчених педагогів кафедри образотворчого мистецтва та педагогів-консультантів із кафедри педагогіки та психології.

Висновки. Під час навчання задачі й творчі методи образотворчого мистецтва не можуть розглядатися окремо від основних принципів методики навчання образотворчому мистецтву. Важливою умовою успішного виконання дипломного завдання є дотримання студентом методичних вимог, які ставить перед ним кафедра й дипломний керівник в IX-X семестрах та під час дипломної практики.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Так як навчальні програми на художньо-графічному факультеті передбачають широкий спектр вивчення образотворчих дисциплін, то цілеспрямоване визначення й методика роботи над дипломним завданням набуває особливої актуальності і потребує подальшої розробки методичної літератури.

Література

1. Беда Г. В. Основы изобразительной грамоты: Рисунок, живопись, композиция. Учеб. пос. для студентов пед. институтов – М.: Просвещение, 1981. – 239 с., ил.
2. Ростовцев Н. Н. Академический рисунок. Курс лекций. Учеб. пособие для студентов пед. институтов – М.: Просвещение, 1973. – 303 с., ил.
3. Шорохов С. В. Композиция: Учебник для студентов художественно-графических факультетов пед. институтов – М.: Просвещение, 1986. – 207 с., ил.
4. Пузирков В. Г. Работа над дипломной картиной. Науковий збірник. УАМ Дослідницькі та науково-методичні праці. – Випуск 2. – К., 1995. – 174 с.

ЗМІСТ

Бутенко В. Г. Художньо-естетична освіта молоді та шляхи її модернізації	3
Кондрашова Л. В. Емоційна культура як показник професіоналізму сучасного вчителя.....	10
Антонович Є. А. Концепція розвитку національного дизайну до 2010 року: проблеми підготовки і перепідготовки фахівців.....	15
Артюхова О. В. Мистецтво як джерело формування художнього світогляду особистості.....	22
Балюк Л. В. Шляхи удосконалення навичок стилізації форм натурального малювання в декоративні в творчих завданнях у техніках декоративного текстилю.....	30
Берестенко О. Г. Формування музично-естетичних смаків студентів педагогічних університетів у процесі художньо-творчої діяльності.....	37
Богатирьова Г. А. Культурологічний підхід до формування особистості майбутнього вчителя праці.....	45
Брижата І. Г. Шляхи формування художнього образу в творах портретного живопису.....	52
Бутенко Л. В. Педагогічні умови ефективного формування духовності старшокласників у процесі інтерпретації художніх творів.....	58
Васильєва О. А. Вплив символіки народного мистецтва України на формування образного мислення в образотворчому мистецтві.....	66
Вісвська М. Г., Савченко Л. О. Ціннісні орієнтації сучасного студентства...	71
Водоп'янова О. Ю. Психологічні особливості сприйняття креативної реклами.....	76
Головатий С. С. Основи підготовки художника-педагога.....	82
Грибенко Г. Є. Педагогічні умови формування творчої особистості майбутнього педагога.....	89
Дергач М. А. Педагогічна діяльність “Першого державного театру для дітей”: аналіз архівних матеріалів 1920-1927 рр.....	98
Дмитренко В. В. Методика виконання й використання начерків під час роботи над художнім твором на художньо-графічному факультеті.....	109
Ейває Л. Ф. Стильовий розвиток європейського тематичного килимарства .	117
Зоренко І. С. Використання графічних зображень при вивченні іноземної мови....	127
Ковальчук Т. П. До питання практичної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва на художньо-графічних факультетах педагогічних закладів освіти.....	134
Красовская Л. И. Проблемы преподавания изобразительного искусства в школе.....	144
Красюк І. О. З історії художньо-педагогічної освіти: викладання дисциплін образотворчого циклу в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття.....	150
Марченко А. А. Виховний вплив реклами.....	159

Мастіпанова А. В. Прикладні задачі геометричного креслення в декоративному мистецтві.....	165
Мішуровський В. В. Проблеми технології олійного живопису при роботі над станковою картиною.....	171
Пильнік Р. О. Творчий компонент навчальної діяльності старшокласників .	176
Пономарьова О. М. Формування музично-естетичних орієнтацій майбутніх вчителів у позанавчальній діяльності на матеріалі інтеграції видів мистецтва	184
Резніченко М. І. Сучасний вимір завдань наукової організації навчального процесу підготовки вчителів образотворчого мистецтва в системі художньо-педагогічної освіти (проблеми і досвід)	190
Рейзенкінд Т. Й. Модульне навчання у формуванні культури мислення вчителя мистецьких дисциплін	201
Решетняк Л. О. Підвищення педагогічної майстерності вчителя літератури в системі післядипломної освіти як наукова проблема	218
Рудий А. А. Формування художнього образу в пейзажі	226
Світлична О. М. Становлення і розвиток художньої освіти в Катеринославі (Дніпропетровськ) кін. XVIII – сер. XIX ст.....	233
Сердотецька Я. М. Методичні аспекти педагогічної технології навчання школярів в процесі вивчення художньої графіки	237
Стефанюк Т. П. Специфіка технічних прийомів української вишивки	245
Ткачук О. В. До питання висвітлення проблеми формування професійної здатності майбутнього учителя образотворчого мистецтва до художнього навчання школярів	251
Томашевський В. В. Дисципліна «Основи зовнішньої реклами» в художньо-педагогічній освіті	262
Трубчанінова Т. Л. До питання запровадження інформаційних технологій у навчальний процес на художньо-графічних факультетах	270
Удріс І. М. Вітчизняна художньо-педагогічна освіта у контексті Болонського процесу: проблеми і завдання.....	278
Удріс Н. С. Професійна діяльність художника-педагога національної школи (п. XXI ст.) у контексті сучасних тенденцій суспільного розвитку	286
Фурман О. І. Дидактичний процес сприйняття природи та зображення.....	295
Хмельовський О. Оправдання дизайнової творчості.....	301
Чирва О. Ч. Нетрадиційні прийоми розкриття творчого потенціалу майбутнього художника-педагога.....	314
Щербакова Л. А. Удосконалення методів навчання акварельному живопису на спецкурсі з технології живописних матеріалів	321
Щербаков О. Ю. Первоначальные этапы разработки учебной композиции..	328
Щербина В. Г. Композиція як головний чинник формування і розвитку творчої особистості.....	335
Юрченко О. С. Виконання дипломного завдання з живопису на художньо-графічному факультеті.....	346

УДК 378.147:745/749+372,874

ББК 74.2+74.58

П24 Педагогіка вищої та середньої школи: Зб. наук. праць №10. – Спеціальний випуск: Художньо-педагогічна освіта XXI ст.: теорія, методи, технології / Редкол.: Буряк В. К. (гол. ред.) та ін. – Кривий Ріг: КДПУ, 2005. – 356 с.

У збірнику наукових праць відображено результати наукових досліджень та методичних розробок учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції "Художньо-педагогічна освіта XXI століття: теорія, методи, технології". Висвітлюються проблеми навчання студентів вищих навчальних закладів та середніх навчально-виховних закладів у галузі художньої освіти.

Матеріали збірника призначені для широкого кола наукових працівників.

ISBN 996-7406-29-6

Наукове видання

Педагогіка вищої та середньої школи

Збірник наукових праць №10

Спеціальний випуск

**Художньо-педагогічна освіта XXI ст.:
теорія, методи, технології**

Головний редактор – проф. Буряк В. К.

Підписано до друку 23.02.2005.

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум.-друк. арк. – 20,8. Обл.-вид. арк. – 19,0.

Тираж 150 прим.

Криворізький державний педагогічний університет
50086 м. Кривий Ріг, пр. Гагаріна, 54

Друкарня СПД Щербенок С. Г.

Свід. ДП №126-р від 12.10.2004.

50027 м. Кривий Ріг, вул. Рокосовського, 5/3

т. (0564) 92-20-77